

б'їа гробу» [4 арк. 225зв]. Цей термін засвідчений у «Словнику староукраїнської мови» у формах «рыцерь» [14, Т. 2, с. 311] та «рицерь» [14, Т. 2, с. 293] і в значенні «рицар, шляхтич» [14, Т. 2, с. 311], а от форми з твердим «р» на кінці, яку бачимо в обох повних списках Мисайлової грамоти, там немає.

Бачимо, що з входженням українських земель до складу Корони Польської та Великого князівства литовського в староукраїнську мову (вочевидь, за посередництвом старопольської чи то пак старочеської мов) починають проникати численні слова з латини та слововжитку Західної Церкви. З наведених прикладів слів, які вжиті в «Посланні Мисайла», але не зафіксовані в «Словнику староукраїнської мови» або ж зафіксовані не в усіх формах чи властивих їм значеннях, стає очевидним, наскільки ідеологічні упередження шкодять науковому дискурсу, в тому числі й у мовознавстві. З іншого боку, цей невеликий аналіз виявив, що всі наведені іншомовні запозичення, з огляду на їхнє засвідчення в усіх наявних списках «Послання Мисайла», походять із архетипу грамоти та повинні бути відповідно відтворені в її критичному виданні.

Список використаних джерел

1. Грамота киевского митрополита Мисаила к папе Сиксту IV, 1476 г. / Архив Юго-Западной России [изд. Голубев С.]. – К., 1887. – Ч. I. – Т. 7. – С. 193–231.
2. Возняк М. Історія української літератури. – Т. 1. – Львів, 1920.
3. Грушевський М. Історія України–Руси. – Т. 5. – Львів, 1905.
4. Заторський о. Н. «Послання Мисайла» за Смоленським списком // Український археографічний щорічник. – Нова серія. – Вип. 18 / Український археографічний збірник. – Київ, 2013. – Т. 21. – С. 401–428.
5. Мальшевский И. И. О грамоте киевского митрополита Мисаила 1477 г. (правильно 1476 г. – Н. З.) Папе Римскому Сиксту IV. Вопросы местного характера на III Археологическом съезде в Кieve // Киевские епархиальные ведомости. – К., 1875. – № 18. – С. 585–592.
6. Мозер М. Причинки до історії української мови. – Вінниця, 2011.
7. Пересторога / Акты, относящиеся к истории Западной России. – СПб., 1851. – Т. 4. – № 149.
8. Полный церковно-славянский словарь / [уклад. Г. Дьяченко]. – Москва, 1993 [репринт вид. 1900 р.].
9. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. – Київ, 2001.
10. Русина О. Історія Київського князівства / Україна кризь віки: зб. наук. пр. на пошану акад. НАН України, проф. В. Смолія. – К., 2010. – С. 184–202.
11. Русина О. Мисайлове послання Сиксту IV за Синадальним списком // Український археографічний щорічник. – Нова серія. – Вип. 7 / Український археографічний збірник. – Київ – Нью-Йорк, 2002. – Т. 10. – С. 281–296.
12. Русский феодальный архив XIV – первой трети XVI веков. – Ч. 3. – Москва, 1987.
13. Русский феодальный архив XIV – первой трети XVI веков. – Ч. 5. – Москва, 1992.
14. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2-х томах / [ред. колегія: Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький]; Академія наук Української РСР, Інститут суспільних наук. – Київ: Наукова думка, 1977–1978.
15. Словник української мови: в 11-ти томах / [гол. ред. колегія І. Білодід]; Академія Наук УРСР, Інститут мовознавства. – Київ, 1970–1980.
16. Соборное послание русского духовенства и мирян к Римскому папе Сиксту IV, писанное из Вильны 14 марта 1476 г. / [изд. Петрушевич А. С.]. – Львів, 1870.
17. Harasiewicz M. Annales Ecclesiae Ruthenae. – Львів, 1862.
18. Poselstwo do Papieža Rzymkiego Sixta III od Duchowieństwa y od Książat y od Panow Ruskich / [пер. і вид. І. Потій]. – Вільно, 1605.

References

1. Gramota kievskago mitropolita Misaila k pape Sikstu IV, 1476 g. / Arhiv Yugo-Zapadnoj Rossii [izd. Golubev S.]. – Wilno / Kyiv, 1887. – Ch. I. – T. 7. – S. 193–231.
2. Vozniak M. Istorii ukrains'koi literatury. – T. 1. – L'viv, 1920.
3. Hrushevs'kyj M. Istorii Ukrainy-Rusy. – T. 5. – L'viv, 1905.
4. Zators'kyj o. N. «Poslannia Mysaila» za Smolens'kym spyskom // Ukrains'kyj arkhheografichnyj schorichnyk. – Nova seria. – Vyp. 18 / Ukrains'kyj arkhheografichnyj zbirnyk. – Kyiv, 2013. – T. 21. – S. 401–428.
5. Malyshevskij I. I. O gramote kievskogo mitropolita Misaila 1477 g. (pravil'no 1476 g. – N. Z.) Pape Rimskomu Sikstu IV. Voprosy mestnogo kharakteru na III Arxeologicheskome s'ezde v Kieve // Kievskie eparxial'nye vedomosti. – K., 1875. – № 18. – S. 585–592.
6. Mozer M. Prychynky do istorii ukrains'koi movy. – Vinnytsia, 2011.
7. Perestoroĥa / Akty, odnosyashchiesya k istorii Zapadnoy Rossii. – Sankt-Peterburg, 1851. – T. 4. – № 149.
8. Polnyj cerkovno-slavyanskij slovar' / [sost. G. D'yachenko]. – Moskva, 1993 [reprint izd. 1900 r.].
9. Rusaniv's'kyj V. M. Istorii ukrains'koi literaturnoi movy. – Kyiv, 2001.
10. Rusyna O. Istorii Kyivs'koho kniazivstva / Ukraina kriz' viky: zb. nauk. pr. na poshanu akad. NAN Ukrainy, prof. V. Smolii. – K., 2010. – S. 184–202.
11. Rusyna O. Mysailove poslannia Sykstu IV za Synodal'nym spyskom // Ukrains'kyj arkhheografichnyj schorichnyk. – Nova seria. – Vyp. 7 / Ukrains'kyj arkhheografichnyj zbirnyk. – Kyiv – N'iu-York, 2002. – T. 10. – S. 281–296.
12. Russkij feodal'nyj arxiv XIV – pervoj treti XVI vekov. – Ch. 3. – Moskva, 1987.
13. Russkij feodal'nyj arxiv XIV – pervoj treti XVI vekov. – Ch. 5. – Moskva, 1992.
14. Slovyk staroukrains'koi movy XIV–XV st.: u 2-kh tomakh / [red. kolehiia: D. H. Hrynchshyn, L. L. Humets'ka, I. M. Kernys'kyj]; Akademiia nauk Ukrains'koi RSR, Instytut suspil'nykh nauk. – Kyiv: Naukova dumka, 1977–1978.
15. Slovyk ukrains'koi movy: v 11-ty tomakh / [hol. red. kolehiia I. Bilodid]; Akademiia Nauk URSR, Instytut movoznavstva. – Kyiv, 1970–1980.
16. Sobornoe poslanie russkogo duxovenstva i miryan k Rimskomu pape Sikstu IV, pisannoe iz Vil'ny 14 marta 1476 g. / [izd. Petrushevich A. S.]. – L'viv, 1870.
17. Harasiewicz M. Annales Ecclesiae Ruthenae. – L'viv, 1862.
18. Poselstwo do Papieža Rzymkiego Sixta III od Duchowieństwa y od Książat y od Panow Ruskich / [per. i vyd. I. Potij]. – Vil'no, 1605.

Zatorskyj N., doctoral student in theology at the University of Fribourg (Switzerland), o_nazarj@yahoo.de

Loanwords in the Epistle of Misael

Based on the text analysis of the existing copies of the Epistle of Misael the author shows those foreign words, which were present already in the archetype of the charter. They depict the changes in the word usage of the Ruthenian elite after the incorporation of Ukrainian territories into the Polish Crown and first of all into the Grand Duchy of Lithuania, where the epistle originated from. The main attention is paid to those loanwords, which are either not depicted at all or appear not to the fullest in the Dictionary of the Old Ukrainian language of 14th – 15th centuries.

Keywords: the Epistle of Misael, the Old Ukrainian language, the manuscript of Krewo, the Smolensk manuscript, Dictionary of the Old Ukrainian language of 14th – 15th centuries.

* * *

УДК 372.4(091)(477.83/86)«18/19»:37.035.6

Вараниця А. О.,
аспірантка, Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України
(Україна, Львів), annavend@ukr.net

«Я – вчитель, і мої учні – це лише діти»: ЖИТТЄВА ІСТОРІЯ ВІКТОРА БАЛІЦЬКОГО НА ТЛІ ПОЛЬСЬКО–УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН У ГАЛИЧИНІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена мікроісторії Віктора Баліцького, народного вчителя Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ століття. В. Баліцький, поляк за походженням, проживав і працював до 1920 року в межах польсько-українського етнічного пограниччя східної частини провінції. Особливе

загострення міжнаціональних відносин в цей період та специфіка роботи в етнічно неоднорідних школах змушували його вибирати між національними та загальнопольськими цінностями. Бути добрим поляком (або русином), чи бути добрим вчителем? – таке світоглядне питання виникало фактично перед кожним тогочасним педагогом. Мікроісторія В. Баліцького репрезентує одну з можливих стратегій вибору вчителя–людини на тлі епохи.

Ключові слова: народний вчитель, польсько–українські взаємини, Галичина, народна школа.

Na zarzut, że wstąpiłem w służbę ukraińską i uczyłem w szkole, z czystym sumieniem odpowiem, że służbę tę uważam za obowiązek, a to z tego względu, że uczniowie moi dalej do szkoły chodzili... Jestem nauczycielem i moi uczniowie są tylko dziećmi... Nie potrafię zapomnieć swój obowiązek wobec ludzkości...

Wiktor Balicki

У пам'яті поколінь найдовше живуть ті, хто свого часу буквально тримав у руках «нерв» історично важливого процесу. З перспективи минулого і сучасного така людина постає творцем епохи, спадок якої інвестовано в сьогодення. Тому зараз в українській та закордонній історіографії широко представлені сюжети, пов'язані з діяльністю політичних лідерів, представників національних еліт, творців інтелектуального простору. Пересічна людина, натомість, зображується анонімно, лише в контексті збірних образів. Однак життєвий шлях осіб, що не належали до істеблішменту, а просто жили за канонами своєї доби і відповідали в індивідуальний спосіб її викликам, є надзвичайно репрезентативним. Виходячи з актуальної зараз тенденції «олюднення» історичної науки, включення мікроісторій тих, котрі досі залишались в тіні, є особливо важливим. Мета даної статті полягає у представленні історії Віктора Баліцького, поляка за походженням, народного вчителя, що у реаліях міжнаціональних конфронтацій у Галичині другої половини ХІХ – початку ХХ століття опинився перед моральним вибором між національними і загальнолюдськими цінностями.

Віктор Баліцький пройшов крізь час майже без сліду. Відтворити життєвий шлях такої постаті дуже складно, адже ніхто з сучасників не складав про нього біографічних довідок і не збирав спеціально документів, що могли би пролити світло на його долю. Не збереглося жодної фотокартки, і навіть дата його смерті і місце поховання залишаються невідомими. Конструювати мікроісторію Віктора Баліцького можливо лише на підставі двох джерел – його власних спогадів, доведених до 1918 року, що зберігаються у відділі рукописів Національної бібліотеки імені Оссолінських у Вроцлаві [7], та особової справи за 1919–1921 роки, у фонді Крайової шкільної ради Центрального державного історичного архіву України у Львові [1]. Фрагментарну інформацію містить також щоденник його сина, Стефана Більцького, який знаходиться в особовому фонді Дому літератури Бібліотеки Рачинських у Познані [6]. В ньому, щоправда, наведено лише найзагальніші факти про батька, основна увага присвячена власному військовому досвіду підчас Першої світової війни. Відомо також, що троє інших дітей Віктора Баліцького пішли слідами батька, обираючи вчительських фак. Серед особових справ вчителів з прізвищем «Баліцький» чи «Баліцька» за міжвоєнний період, які збережено у фонді Міністерства освіти і визнань Архіву Нових Актів у Варшаві, родинний зв'язок із Віктором Баліцьким не було встановлено в жодному випадку [2; 3; 4; 5]. Тож основою джерельної бази даної статті стали вище згадані спогади та особова справа В. Баліцького.

Віктор Баліцький народився 7 квітня 1861 року (у метричній книзі дата народження помилково записана 14 квітня) в селі Урочє Дрогобицького повіту [7, к. 1]. Мати померла через чотири дні після народження сина, після її смерті батько, що був економіком у маєтку Гумніцьких, покинув новонародженого сина, його старшого брата та бабусю, матір дружини, і переїхав до Борислава, де створив нову сім'ю. У вихованні дітей він майже не брав участі і був, як писав В. Баліцький, «вакаційним» татом. Батька для В. Баліцького замінив дядько, брат матері, ветеран австро–італійської війни [7, к. 2]. Незважаючи на відсутність батьків, своє дитинство Віктор Баліцький вважав щасливим. Бабця, що була зайнята господарством, давала внукові багато свободи і не перешкоджала у спілкуванні з місцевими сільськими дітьми, що були переважно русинами. Особливо тепло В. Баліцький згадував про свого собаку: «Так – мав друга і до того ж дуже вірного. Приніс мені його старший брат, що ходив до школи в Дрогобичі, так кажуть, сам того не пам'ятаю. Друг цей називався Фавор, був невеликим і не малим, з довгою темно–бронзовою шерстю, двома білими плямами і довгою чи подовженою мордою» [7, к. 7]. Ще однією великою втіхою в дитинстві В. Баліцького був став, де він двічі мало не потонув, але запам'ятав його як найгарніше місце на світі [7, к. 5].

У 1867 році В. Баліцький розпочав навчання у чотирикласній польсько–руській школі при Василіанському монастирі: «Була то так звана школа «нормальна», складена з 4 класів. Перший клас називали «штибою», а хлопців – «штубаками» [7, к. 23]. Шкільна наука давалася В. Баліцькому дуже легко, тим більше, що розпочинав він її вже підготованим – бабця з п'яти років вчила його читати польською і німецькою мовою, а руську він знав, бо спілкувався переважно з руськими дітьми. Про роки навчання він згадував тепло, проте вчителів–василіан засуджував за жорстокість. Так, про виховні методи одного з них він писав: «Той був дуже вимогливий і бив порядно, не бавився в жодні ляпаси, тільки казав лягти «під градус», а сам, стоячи, обнімав обома ногами голову хлопця і вимірював тяжкі удари прутом» [7, к. 30]. Оскільки за успішністю він був другим в рейтингу, то карали його рідко, таке сталося тільки двічі – одного разу за бійку з однокласником, вдруге – за те, що не вивчив руської молитви [7, к. 30]. Четвертий клас школи Василіан В. Баліцький закінчив успішно, отримавши з усіх предметів оцінки тільки «добре» і «задовільно», тому з таким атестатом вступити до середньої школи йому було нескладно.

1872 року Віктор Баліцький розпочав навчання в Дрогобицькій гімназії [7, к. 68]. Проте закінчити її йому не судилося – у четвертому класі його було відраховано через конфлікт з учителем грецької мови. Відрахування супроводжувалося наданням так званого «вовчого білету», тобто накладенням заборони на подальше навчання у рівноцінних закладах. Після того, як двері середньої школи для нього закрилися, п'ятнадцятирічний В. Баліцький фактично розпочав доросле самостійне життя. За сприяння батька він переїхав до Львова, де планував деякий час працювати помічником слюсаря, а «ціллю мою було стати машиністом і їздити на локомотиві» [7, к. 119]. Але львівський друг батька, в якого він мав працювати,

відмовив, «бо робота в нього для мене була заважка» [7, к. 120], тому він деякий час працював продавцем у магазині [7, к. 121], а потім влаштувався помічником телеграфіста [7, к. 136]. Подальшу кар'єру в цей період Віктор Баліцький пов'язував з роботою службовця, проте «до мого начальника часто з'їжджалися з Дрогобича або Стрия урядники. Ті, якби змовилися, всі як один нарікали на свою професію, низьку зарплату і т.д., як то завжди буває. Мене вони особливо взяли під свою опіку і радили, щоб я повернувся до гімназії і здав приватно іспити за четвертий клас. Я вирішив їх послухати і далі якимось вчитися. Розійшлися ми дуже добре і я дістав чудові рекомендації. Тож поїхав додому і вернувся до своїх книг» [7, к. 147]. Проте «вовчий білет» не дозволяв повністю повернутись і єдиною доступною альтернативою стала учительська семінарія.

У 1877 році Віктор Баліцький вступив на підготовчий курс учительської семінарії в Станіславі, оскільки у Львові був завеликий конкурс на місце [7, к. 147–148]. Роки, проведені в учительській семінарії, Віктор Баліцький характеризував як «справжню, живу юність» [7, к. 151], коли «пізнавались всякі премудрості і спокуси, знаходились друзів на все життя, ми закохувалися в шлях, на який ставали» [7, к. 247]. Одним із його викладачів був найвідоміший у тогочасній Галичині педагог–теоретик Мечислав Барановський. Характерно, що лекції знаменитого професора не викликали особливого інтересу [7, к. 196]. Одного разу М. Барановський навіть несправедливо образив своїх учнів. Про цей епізод В. Баліцький згадував: «Почувалися ми ображеними, а я на другий день, коли мав йти на лекцію, підмовив усіх, щоб під час викладу ніхто йому в очі не дивився, тільки погляд деінде скеровував. Усі так зробили, окрім примуса (в сучасному розумінні староста групи – В. А.) Якийсь час він навчав, може кілька хвилин, потім запитав, що це має значити. Тоді я встав і сказав, що ми чуємося ображеними за те, що нас він потракував, як овець зі стада... Відповів на те, що цього вимагав порядок і він це вважає за свій обов'язок. На тому і скінчилося» [7, к. 197–198]. М. Барановський залишився на все життя для В. Баліцького об'єктом насмішок, особливо коли його ім'я, як «генія педагогіки», згадувалось у пресі.

Навчаючись в учительській семінарії і перебуваючи в переважно руському середовищі, Віктор Баліцький відчув певне протиріччя щодо українського руху [7, к. 237] і зблизився з радикальною польською молоддю, яка сповідувала ідеї Січневого повстання [7, к. 239]. Особливий вплив на нього справив Фелікс Дашинський, брат майбутнього лідера польських соціалістів та маршалка Сейму Ігнація Дашинського, чоловік Софії Дашинської–Голінської, активної діячки жіночого руху, згодом – депутата Сейму Другої Речі Посполитої та відомої економістки. Ф. Дашинський в той час був учнем реальної школи в Станіславі [7, к. 239–240]. Ним захоплювалося багато польської молоді, адже він вже тоді прославився через судовий процес, причиною якого стало те, що Ф. Дашинський назвав цесаря «Той губатий австріяк», проте зусиллями батька проблему було залагоджено [7, к. 239].

Разом з Ф. Дашинським Віктор Баліцький навесні 1880 року створив таємне патріотичне товариство, до якого входили учні–поляки учительської семінарії,

старшокласники гімназії та реальної школи [7, к. 239–248]. Головна засада товариства полягала в тому, що «цесарі австріяцькі, так само, як і російські і німецькі, також ті інші (йшлося про русинів. – В. А.) є нашими ворогами» [1, арк. 2]. Товариство проіснувало до 1881 року, коли через донос було розформоване, а його учасників, в тому числі В. Баліцького засуджено [7, к. 298–430]. На той час він отримав своє перше службове призначення як учитель і працював у народній школі в селі Брестяни біля Самбора [7, к. 266]. В його домі було проведено детальний обшук, дійшло навіть до зривання підлоги [7, к. 298]. Поліція знайшла численні матеріали антиавстрійського характеру, за що Віктора Баліцького було засуджено як «Політично підозрілого індивіда» (Politisch verdächtiges Individuum) [1, арк. 1] і ув'язнено в тюрмі у Самборі. Згодом арешт було замінено на чотири роки військової служби [7, к. 413].

Після відбуття покарання 1885 року В. Баліцький повернувся до вчительської праці в селі Бісковичі Самбірського повіту [1, арк. 3; 7, к. 430], але цього ж року його було переведено до сусіднього села Окриниця. Там він теж затримався ненадовго, і вже 1886 року був призначений тимчасовим учителем у село Іллінці Снятинського повіту [1, арк. 3]. 1888 року Віктор Баліцький успішно склав кваліфікаційний іспит [7, к. 477] і отримав в Ільківцях посаду «сталого вчителя», на якій перебував до 1893 року, коли його було призначено директором народної школи в селі Чуква Самбірського повіту. 1904 року В. Баліцький склав кваліфікаційний іспит для роботи у виділовій школі й з 1906 року отримав посаду виділового вчителя у Самборі. 1907 року його було переведено до самбірської чотирикласної народної школи, де він працював аж до 1919 року [1, арк. 3]. 1918 року він залишив останній запис у спогадах про те, що за рекомендацією шкільного інспектора планує закінчити вчительську працю й перейти на пенсію [7, к. 781]. Проте через події українсько–польської війни 1918–1919 років цим планам не судилося здійснитися.

З відновленням Другої Речі Посполитої у Віктора Баліцького розпочалися серйозні проблеми. Його було звинувачено в колабораціонізмі за те, що в період польсько–української війни він протягом двох місяців продовжував працювати у школі на території ЗУНР, тобто в Самборі [1, арк. 5]. Реабілітаційна комісія розпочала слідство, за яким зарахувала В. Баліцького до категорії «Б» [1, арк. 6].

Протягом 1919–1920 року він був безробітним, через що його родина (дружина і п'ятеро дітей) опинилися на грані зубожіння. У зв'язку з цим Віктор Баліцький писав листи до Крайової шкільної ради, в яких просив про хоч якусь посаду, щоб прогодувати сім'ю. Так, у листі від 2 вересня 1919 року він повідомляв, що останню зарплату дістав ще 1 лютого того ж року, а грошову допомогу отримав тільки двічі у розмірі 400 і 510 крон, окрім цього через відсутність прибутків потрапив у величезні борги [1, арк. 7]. Лист подібного змісту він надіслав ще раз 26 квітня 1920 року. В ньому він писав, що вже понад рік не отримував жодних прибутків, хоча міг претендувати на пенсію, адже його стаж роботи нараховував 34 роки, а останню відпустку він брав ще 1904 року. Проте він просив не про пенсію, а про місце праці: «В наступному році маю двох дітей вчити

в університеті, ще двох – в гімназії, через це прошу, щоб дали мені посаду у Львові. Якщо Висока Крайова рада цієї причини не врахує, то прошу в Коломиї чи Станіславі або ж до якогось ще міста, щоб міг з користю для держави працювати» [1, арк. 15]. Шкільна адміністрація відреагувала на прохання Віктора Баліцького аж 2 липня 1920 року, коли видала розпорядження про його призначення на посаду вчителя у чотирикласну школу ім. Яна Собеського в Стрию [1, арк. 17]. Посада передбачала оплату праці в розмірі 6300 марок на місяць та право на безкоштовне помешкання [1, арк. 19].

1 вересня 1920 року Віктор Баліцький прозвітував шкільній адміністрації, що на нове місце праці прибув і роботу розпочав [1, арк. 21]. Але вже 17 вересня до Крайової шкільної ради у Львові надійшов лист від міністерства освіти, в якому В. Баліцькому заборонялося працювати у школах Східної Галичини через те, що він «не гідний довіри», тому його належало перевести до Познані [1, арк. 22]. У Познані Віктору Баліцькому було надано місце праці вчителя у школі №16, зі значно нижчою оплатою – 1084,25 марок на місяць за відсутності помешкання [1, арк. 23–37]. До середини квітня 1921 року Віктор Баліцький продовжував працювати у Стрию, а з 30 квітня – вже перебував у Познані [1, арк. 52–53]. Вірогідно, що це була остання посада В. Баліцького, проте стверджувати про це складно, адже більше ніяких відомостей, крім факту прибуття на місце праці, про нього нема. Характерно, що на переїзді до Познані обривається також щоденник Стефана Баліцького [6, к. 137]. Глибокі переживання цілої родини, викликані необхідністю покидати Галичину, С. Баліцький відобразив у оповіданні «Про дім», яке, зрештою, так і не було опублікованим.

Ключем до розуміння постаті Віктора Баліцького є школа. З нею в різний спосіб пов'язані всі головні рішення у його житті, в тому числі найскладніший для людини другої половини ХІХ – початку ХХ століття вибір між національними почуваннями і гуманізмом, між служінням в його випадку польським і загальнолюдським ідеалам.

Віктор Баліцький народився в етнічно польській родині, але ріс в переважно українському середовищі. Цікавим є той факт, що його хрещеною матір'ю була русинка, дочка греко-католицького священника Марія Чайковська [7, к. 1]. Навчаючись у польсько-українській початковій школі, Віктор Баліцький ще більше інтегрувався в русько-польське середовище, яке вважав абсолютно органічним. Він навіть згадував про те, що будучи католиком, відвідував греко-католицьку церкву на всі релігійні свята за Юліанським календарем [7, к. 42–43]. Близькі стосунки з русинами до певного часу були запорукою того, що національний рух був йому цілком байдужим. Переломний момент наступив у четвертому класі гімназії, коли через професора-русина В. Баліцького вигнали. Власне цей конфлікт став першим досвідом національної дискримінації в його житті: «Професор Данилюк, Русин, був настільки упередженим, що ми усі це помічали, що Русинів легше питає ніж Поляків, власне тому я ту «двійку» отримав... Цього разу я вже не витримав і кажу: «Вчився і знаю, а п. професор Русинів питає простіше!» Його наче вдарило, вскочив у тій хвилі і каже: «Ти лайдаку!», а я обурений на то: «Сам ти лайдак!» Він –

за палку, я – за шапку і до дверей. Він за мною, але я по сходах і щонайшвидше додому. Так закінчилася для мене гімназія. Те відмінювання числівників грецьких вирішило мою долю» [7, к. 119]. Ця ситуація стала справді поворотною у його житті, адже призвела до двох важливих наслідків: по-перше, спричинила вибір учительського фаху, бо кращі варіанти стали просто недоступними; по-друге, злість та образа призвели до того, що в постаті професора-русина В. Баліцький відчув глибоку антипатію до русинів як народу й включився у польський національний рух.

Ці дві обставини, вибір професії та радикалізація національних поглядів, наклалися одна на одну й навчання в учительській семінарії Віктор Баліцький починав із твердою морально-ціннісною установкою працювати народним вчителем на благо польської нації, «щоб коли буду на посаді вкорінювати в молодь дух патріотизму і національної свідомості» [7, к. 240]. Цьому ще більше сприяла його активна участь в таємному патріотичному товаристві. Про практичну сторону «патріотичної місії» на своїй першій посаді Віктор Баліцький не згадував нічого, він взагалі мало писав про навчальний процес в той період, згадував лише про свою першу учительську конференцію та про членів місцевої шкільної ради [7, к. 269–272].

Черговим переломним моментом у його житті став арешт та військова служба, які знову ж кардинально змінили погляди В. Баліцького на призначення вчителя та національний рух. Конкретно сказати, яка подія підштовхнула його до ревізії категорії цінностей складно, бо він сам про це не писав нічого, лише згадавши, що «порвав з радикальними колами польської інтелігенції повністю, бо чув в собі потребу почати спочатку... Тож з всією старанністю взявся за вчительську працю» [7, к. 463]. Більше в організації такого типу він не вступав, зате став членом «Товариства Педагогічного» [7, к. 532].

Очевидно, Віктор Баліцький був справді добрим вчителем. Про його успіхи в самбірській школі, де він працював з 1906 року, свідчать похвальні відгуки шкільних інспекторів, які щорічно здійснювали перевірки закладу. Його характеризували, як сумлінного, дисциплінованого та здібного вчителя, учня якого роблять «добрий поступ в науці» [1, арк. 3–4]. Сам Віктор Баліцький писав: «Я можу бути гордим з себе, що ані жодного разу не брав собі на поміч бука, а й без нього з шкільними дітьми завжди собі порадили можу... З шкільною молоддю можна домовитися... Якщо вчитель, хоче що-небудь від учнів, хай їм щось взамін запропонує, та домовленість міцніше тримає ніж десять стусанів (в оригіналі – *odważonych* – В. А.)» [7, к. 535, 538]. Про національний аспект в педагогічній праці В. Баліцький не згадував, хоча з огляду на те, що він працював на території Східної Галичини, учнів-русинів у нього було швидше за все багато. Про лояльне ставлення до них свідчить його лист до Крайової шкільної ради, в якому він писав, що продовжував у 1918–1919 роках працювати в школі, бо «не можу забути свій обов'язок перед людськістю» [1, арк. 1].

Проте таке толерантне ставлення до українців і трактування вчительського фаху як сенсу життя врешті зіграло з В. Баліцьким злий жарт. 1881 року його було засуджено за надмірний патріотизм, а 1919 року –

звинувачено у його відсутності. Слідство 1919 року розпочалося з доносу від директора школи, який стверджував, що на учительській конференції В. Баліцький заявив: «Ганьба тим полякам, які русинам створити свою державу перешкоджають» [1, арк. 5]. Вже згодом до матеріалів слідства було долучено інформацію про його присягу на вірність ЗУНР, яку давали всі державні службовці, щоб залишитися на своїх місцях. Оскільки В. Баліцький продовжував працювати, то слідча комісія дійшла до висновку, що документ з присягою підписав і він. До цього додалася ще й колективна заява колег Віктора Баліцького, що відмовилися з ним працювати: «Додати належить, що гроно вчительське школи ухвалило не працювати з Баліцьким. Вже під час російської окупації він був єдиним поляком, що пішов на курс російської мови» [1, арк. 6]. Проте в листі-виправданні до Крайової шкільної ради В. Баліцький стверджував, що колеги підписали заяву під тиском директора школи, а він сам про українську державу говорив у контексті збереження миру в повоєнному світі [1, арк. 1]. Звинувачення в гострих висловлюваннях В. Баліцького підтвердження не знайшли, але покарання у вигляді звільнення, а згодом призначення в інший кінець Польщі він таки поніс. Фактично його було покарано за те, що незважаючи на політичні і національні протиріччя в польсько-українському середовищі він залишився вчителем, що сумлінно виконував свої обов'язки.

Отож, Віктор Баліцький зробив остаточний вибір на користь служінню загальнолюдським, а не національним ідеалам. На його світоглядну позицію мав вплив ряд факторів, таких, зокрема, як глибока інтеграція з дитинства в мішаний польсько-руський простір, сприйняття власного вчительського фаху як просвітницької місії, а також негативний досвід участі в національно-політичному протистоянні. Вибір просвітницького месіанізму зробив Віктора Баліцького добрим учителем, але в умовах загострення національних протиріч професійні якості педагога стали другорядними, а він сам отримав тавро «не гідного довіри».

Список використаних джерел

1. Центральний державний історичний архів України у місті Львові. – Ф.178. – Оп.1. – Спр.5211. – 56 арк. (Особова справа Баліцького Віктора 1919–1921). // Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrainy u misti L'vovi. – F.178. – Op.1. – Spr.5211. – 56 арк. (Osobova sprava Balic'kogo Viktora 1919–1921).
2. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (далі – AAN). – Zesp.14 (Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego). – Sygn.1606 (Balicka Halina). – 16 k.
3. AAN. – Zesp.14. – Sygn.1607 (Balicka Zofia). – 101 k.
4. AAN. – Zesp.14. – Sygn.1608 (Balicka Juliusz). – 116 k.
5. AAN. – Zesp.14. – Sygn.1609 (Balicki Stefan). – 45 k.
6. Dom Literatury Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu. – Sygn. Rkp. DL 465 (Dzienniki. Spuścizna literacka S. Balickiego). – 138 k.
7. Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu. – Rkps I. 13254. (Balicki W. Wspomnienia nauczyciela z lat 1861–1921). – 790 k.

Varanytsya A. O., postgraduate student, Institute of Ukrainian Studies I. Kryp'iakevych NAS of Ukraine (Ukraine, Lviv), annavend@ukr.net
«I am a teacher and my pupils are only children»: Life history of Wiktor Balicki on the background of Polish–Ukrainian relations in Galicia of the end of the 19th and the beginning of the 20th century

The article focuses on microhistory of Wiktor Balicki, public school teacher in Galicia of the second half of the 19th and the beginning of the 20th century. W. Balicki (Pole of origin) lived and worked until 1920 on the area of Polish–Ukrainian ethnic borderland in eastern part of the province. Exacerbation of national relations

at that time and specificity of the teacher's work in ethnically mixed schools put him in a position where he had to choose between national and universal (human) values. Being a good Pole (or Ruthenian) or being a good teacher – it was a moral problem which every teacher had to face with. Microhistory of Wiktor Balicki shows one of the possible strategies to choose for teacher–human on the background of the era.

Keywords: public school teacher, Polish–Ukrainian relations, Galicia, public school.

* * *

УДК 94(477)

Вовк Л. Г.,
 директор Львівського медичного коледжу
 післядипломної освіти, здобувач Центру дослідження
 українсько-польських відносин, Інститут
 українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
 (Україна, Львів), medcolpo@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА «УЧИТЕЛЬСЬКА ГРОМАДА» У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

Проаналізовано діяльність товариства «Учительська громада» у роки Першої світової та польсько-українських воєн, а також у перші повоєнні роки. Відзначено, що учительська організація навіть в умовах воєнних дій на території Галичини не припинила діяльність, продовжуючи працювати в культурно-освітньому напрямі. Констатовано, що чимало педагогів, які були членами товариства, взяли участь у бойових діях Першої світової війни, вступили у лави збройних сил Західно-Української Народної Республіки. Наголошено, що у новоствореній державі (ЗУНР) члени товариства підтримували новачі влади в освітній сфері, зокрема виступили одними з ініціаторів скликання з'їзду учителів середніх шкіл з території, що була під владою ЗУНР (1919 р.). Зауважено, що поразка українців у державотворчих змаганнях (1918–1919 рр.) перекреслила надії українців на формування української школи, привела до утисків національно-свідомих педагогів, що негативно відбилася на діяльності «Учительської громади» у перші повоєнні роки.

Ключові слова: «Учительська громада», Галичина, Перша світова війна, українсько-польська війна, учитель, освіта, школа.

Напередодні Першої світової війни одним із провідних українських учительських товариств Галичини залишалася «Учительська громада». Товариство стало вагомим «гравцем» на культурно-освітньому полі у Східній Галичині, акумулювало у своїх лавах відомих громадсько-політичних діячів. Учительська організація ввійшла до Державного союзу учителів державних шкіл Австро-Угорщини (1909 р.), підтримувала тісні відносини із Краєвим шкільним союзом, «Просвітою», Українським педагогічним товариством (УПТ), Товариством ім. Сковороди у Чернівцях, яке навіть організувало субвенцію Буковинського сейму на видання часопису «Нова школа». Члени товариства організували відзначення національних свят та урочистих заходів у навчальних закладах краю, виступили одними з ініціаторів скликання Всеукраїнського шкільного конгресу. Проте, Перша світова війна практично унеможливила діяльність «Учительської громади», відкрила нову сторінку в її історії.

Діяльність українських учительських товариств Галичини – невідома сторінка української історіографії, яка тільки в останні десятиліття почала наповнюватися новими фактами. У працях М. Барної [1], Г. Білавич та Б. Савчука [2], Н. Кошелевої [5], І. Курляк [6], О. Луківа [8], Б. Ступарика [12; 13], В. Чоповського [19] та ін. вчених у контексті значно ширших проблем фрагментарно висвітлено окремі аспекти досліджуваної проблеми. Джерельну основу статті становлять матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львівській області (ЦДАІЛ України), матеріали